

Pokalbis su prozininku Petru Venclovu

Petras Venclovas: 1975-ais metais Rašytojų sąjungoje buvo nutarta, kad ir Kaunui reikia literatūrinių vakarų, susitikimų su rašytojais ir aktorais. Vilniuje jau veikė Grožinės literatūros propagandos biuras. Jo padalinys turėjo atsirasti Kaune. Šio biuro instruktoriumi mane priėmė vasario 16-ąją. Bet biuro direktorius Feliksas Jakubauskas, išsigandęs, kad nebūtų nereikalingų, įtartinų sąsajų su vasario 16-ąją, priėmimo datą pakeitė, paankstino.

Pradėjome dirbti gana paprastai: jau buvo suformuota metodika. Į Kauną atvažiavo Rašytojų sąjungos sekretorius Juozas Požėra. Jis, tuometinis Rašytojų sąjungos Kauno skyriaus atsakingasis sekretorius Vytautas Martinkus ir aš nuėjome į miesto komunistų partijos komitetą pas antrąjį sekretorių Brazaitį. Antrasis sekretorius būdavo atsakingas už kultūrą. Mes jam išdėstėme Grožinės literatūros propagandos biuro steigimo Kaune tikslus ir uždavinius. Jis mus suprato: „Gerai, parašysiu komiteto vardu raštą į gamyklas, fabrikus, įstaigas. Tada instruktorius galės kreiptis į juos ir pradėti tartis dėl literatūros vakarų.“ Taip ir buvo. Jeigu būčiau vaikščiojęs po gamyklas, ieškojęs, su kuo susitikti, susitarti ir kaip ką įrodyti, būtų buvę sunkiau. O kai miesto komitetas parodė iniciatyvą, pakakdavo skambučio į vietos partijos komitetą: „Gavot tokį raštą?“ – „Gavom.“ – „Ką galvojat daryt?“ – „Ką čia galvosi, jei yra iš viršaus nurodymas, kad reikia tokio dalyko!“ Vakarų paprastai organizuodavo profsąjungos komitetas arba vietiniai kultūros namai. Sutardavome datą, apmokėjimą, pasidalydavome mintimis, kokių pageidautų rašytojų. Pavasariop ta veikla rimtai įsisuko. Renginiai buvo organizuojami ne tik gamyklose ar įstaigose, bet ir mokyklose. Atsimenu, Kaune įvyko didelis renginys aukštesniųjų klasių moksleiviams. Buvo atvažiavę Justinas Marcinkevičius, Algimantas Baltakis ir, regis, Alfonsas Maldonis. Jų kūryba buvo dėstoma mokyklose. Tuometinėje 4-oje vidurinėje mokykloje (dabartinėje Dariaus ir Girėno gimnazijoje) daugmaž iš pusės Kauno mokyklų surinko mokinius į didžiulę aktų salę. Kartu tai buvo ir literatūros šventė. Tada dar buvo galima mokinius suvaldyti – jie klausė, kiti gal domėjosi.

Dažniausiai, kaip sakiau, tardavausi su profsąjunga, nes ji turėdavo lėšų. Būdavo, nueini į kokios gamyklos, organizacijos (pavyzdžiui, „Dirbtinio pluošto“ ar Kauno radijo) profsąjungą ir pasirašai sutartį, kartais ir visiems metams. Joje būdavo numatytas vakarų skaičius už tam tikrą sumą. Gal ne visus suplanuotus vakarus mes surengdavome, bet užsakovai per daug nesukdavo galvos – pasirašydavo, kad įvyko visi numatyti susitikimai.

Lėšos už juos ėjo į Grožinės literatūros propagandos biurą, iš to buvo mokami honorarai rašytojams ir aktoriams.

Honorarai buvo tokie: rašytojams mokėta 15 rublių; jauniems rašytojams – 7,5 rublių (jeigu vykdavo grupinis vakaras, kuriame dalyvaudavo du ar trys rašytojai). Už autorinį vakarą rašytojas gaudavo apie 80 rublių. Iš užsakovų už vieną vakarą prašydavome 120 rublių: 40 rublių atitekdavo biurui, kita dalis – honorarai.

Į Kauną atvažiuodavo nemažai garsių rašytojų ir aktorių. Atsimenu vienus pirmųjų – Marcelijaus Martinaičio ir Laimono Noreikos – literatūros vakarus: gražūs, prasmingi, pakilūs. Vakarų būta visokių: ir rimtų, ir humoristinių. Susirinkdavo žmonių. Aišku, dauguma klausytojų – moterys. Gamyklų, įmonių administraciją vis dėlto sudarė inteligentų sluoksnis. Žmonės ateidavo, domėjosi, kartais užduodavo klausimų; organizatoriai būdavo šventiškai nusiteikę, mielai po popietės ar vakaro pasėdėdavo, pakalbėdavo su rašytojais.

Buvo mėgstami ir linksmesni, humoristiniai vakarai. Susiburdavo rašytojų ir aktorių agitbrigados: Albinas Žukauskas ir aktorius bei TV diktoriaus Vytautas Kybartas, aktorius Jonas Čepaitis su satyriku Gediminu Astrausku, kaunietis Aleksas Dabulskis su skaitovėmis.

Rimantas Kmita: Pasakojate apie agitbrigadas – labai įdomu. Štai Martinaitis važinėdavo su Kernagiu arba Noreika; Marcinkevičius – turbūt su Noreika. Ar tai buvo vėliau?

P. V.: Gal kiek vėliau. Tuo metu, kai dirbau, buvo toks abonementas moksleiviams. Turbūt jį išpirko Švietimo skyrius. Tie autoriai, kurių kūryba buvo vadovėliuose, susitikdavo su aukštesniųjų klasių mokiniais keliose Kauno mokyklose. Prisimenu gražų, įspūdingą susitikimą su Kaziu Saja.

R. K.: Ar Kaune Jūs buvot vienas iš tų žmonių, kurie organizuodavo renginius?

P. V.: Taip. Bet jeigu atvažiuodavo kas nors iš didesnių, rimtesnių autorių, visada juos priimdavome Rašytojų sąjungos Kauno skyriuje. Tuo metu Martinkus buvo atsakingasis sekretorius, Algimantas Mikuta – literatūros konsultantas. Mes trise dirbome. Jeigu reikalaudavo pakviesto rašytojo statusas, surengdavome su juo pokalbį, supažindindavome su kauniečių rašytojų darbais. Kartais susitikimuose man tekdavo pristatinti rašytojus, apie juos papasakoti, paaukštinti, pagirti.

R. K.: O kaip tada gimdavo tų vakarų sumanymas, metų planas?

P. V.: Renginių planai būdavo sudaromi pusmečiui arba visiems metams. Grožinės literatūros propagandos biuro direktoriui Jakubauskui labai patikdavo, kai su kokia nors stambia įmone sudarydavau metinę sutartį, o pinigai būdavo pervedami į mūsų sąskaitą. Tos įmonės profsajunga turi teisę bet kada pareikalauti renginio, rašytojų ir aktorių. Jai kūrybiniai dalykai gal ne taip svarbūs buvo. Pageidavau žinomų ir patikrintų kūrėjų: Kaune dažnai lankydavosi Vilniaus rašytojai. Šalia kokio žymesnio rašytojo kartais dalyvaudavo ir jaunieji rašytojai, kad jam nebūtų viso krūvio. Tokio scenarijaus, kaip dabar įsivaizduojam, nebuvo. Tie rašytojai, ypač humoristai, kurie jau ne kartą buvo tuos vakarus rengę, savo scenarijų žinojo. Jie išradingai susiplanuodavo – kas pradeda, kas ką daro, kalba. Jie jau buvo, kaip sakoma, susigroję ir be scenarijaus viską puikiai atlikdavo.

R. K.: Ar scenarijų reikėdavo turėti iš anksto?

P. V.: Ne, nesu matęs tokio dalyko. Gal tai turėjo labiau rūpėti patiems rašytojams. Mūsų biurui svarbiausia buvo, kad renginys įvyktų ir kad lėšos būtų pervestos į sąskaitą. Žinoma, be rašytojų ir aktorių pasirodymo, buvo numatomas ir laikas klausimams bei atsakymams. Retkarčiais vakarai būdavo masiški, tarkim, tuometiniuose Kauno profsajungų rūmuose, kai 400 vietų salė būdavo pilna, vyraudavo šventiška nuotaika. Kitur klausytojai sėdėdavo prie staliukų, šiek tiek vaišindavosi, bet pasitaikydavo ir mažesnių – 30-ies ar 40-ies žmonių susiejimų. Jeigu atvykdavo jaunesni rašytojai ir aktoriai, renginio nedarydavo salėje. Profsajunga tokiems pasikalbėjimams turėdavo kokią nors mažesnę patalpą.

R. K.: Turbūt tie vakarai buvo gausiai lankomi?

P. V.: Taip, jie buvo lankomi. Nežinau, kiek jie buvo lankomi laisva valia, bet, manau, nebuvo jokios prievartos. Moksleivius, be abejo, paorganizuodavo, fabrikuose iš esmės rinkdavosi administracijos darbuotojai, į viešąsias miesto sales ateidavo inteligentai, pasipuošę, šventiškai nusiteikę, panašiai kaip į teatrą ar koncertą. Tuo metu kultūros poreikis buvo didesnis nei dabar, dar nebuvo tokio požiūrio, kad kultūra – tai pramoga. Žmonės, be abejo, daugiausia moterys, skaitydavo lietuvių autorių knygas, ypač romanus. Skaitytojams būdavo įdomu susitikti su rašytojais, paklausti jų apie kūrybą, literatūrinį gyvenimą. Žinoma, pasitaikydavo naivių klausimų, nes dalis žmonių galvodavo, kad knygos – tikrai iš gyvenimo, o ir pačius rašytojus kiek kitaip įsivaizduodavo.

Prisimenu tokį anų laikų anekdotišką nutikimą. Paskambina iš Radijo gamyklos: „Mums staigiai, po pietų, reikia rašytojų.“ – „Iš kur aš juos paimsiu, – sakau, – reikėjo prieš savaitę ar dvi prašyti.“ Tada klausia: „Tai ką, pas jus, Rašytojų sąjungoje, nėra rašytojų?“ Man parūpo sužinoti, kaip tie profsąjungos veikėjai įsivaizduoja Rašytojų sąjungą. Mano pašnekovė taip man paaiškino: „Yra stalai, rašytojai sėdi ir rašo. Jūs galite paprašyti ir kelis iš jų atsiųsti mums jų darbo laiku.“ Nieko daugiau gyvenime nematę, kaip tik ceche sėdinčius ir dirbančius žmones, jie įsivaizdavo, kad ir rašytojai taip pat sėdi prie stalų ir rašo – daro literatūrą, gamina produkciją.

R. K.: Turbūt dažniausiai bendravimo formos tokios ir būdavo: vykdavo vakaras, kurio metu savo kūrybą skaitydavo vienas autorius arba jis atvažiuodavo su kritiku, aktorium?

P. V.: Arba kokia nors grupelė. Būdavo teminių vakarų. Tarkim, atvažiuodavo Anzelmas Matutis, su juo – dar kas nors iš rašančių vaikams. Tada susirinkdavo vaikiška, mokyklų, auditorija. O kai atvykdavo Alfonsas Bieliauskas, Jonas Mikelinckas, Justinas Marcinkevičius ar kiti panašaus kalibro kūrėjai, jau būdavo rimčiau žiūrima. Tarkim, buvo tokia gamykla „Drobė“, ten rengdavo garsius ir išpūdingus, o kartais ir pompastiškus vakarus. Atsimenu, buvo atvažiuavęs Eduardas Mieželaitis (aš jau tada nebedirbau). Buvo praėję dvidešimt metų nuo to laiko, kai jis 1962-ais metais gavo lenininę premiją. Jis buvo apstotas Kauno miesto komunistų partijos ir vykdomojo komiteto veikėjų. Rašytojai net nedrįso prie jo prieiti, regis, tik Martinkus su juo bendravo. Niekas nekviatė rašytojų kartu vakarieniauti. Žodžiu, buvo lygis: jeigu jau atvažiuodavo Mieželaitis – partija pati organizuoja renginį, dalyvauja ir stebi, kad viskas būtų kaip priklausu. Jeigu atvykdavo trisdešimtmetis ar kiek vyresnis rašytojas (tarkim, Romualdas Granauskas ar Rimantas Šavelis), ateidavo gal koks veikėjas iš komjaunimo. Kaune svečiuodavosi visokių kūrėjų. Būdavo ir jaunųjų rašytojų vakarai, kur, aišku, – vėl kitas dėmesys.

R. K.: Žodžiu, buvo tokia savotiška hierarchija?

P. V.: Taip, hierarchija buvo labai ryški. Tie rašytojai, kuriuos aš galėdavau pakviesti, buvo vienas lygis. O norint priprašyti Mieželaitį ar Baltušį, – visai kitas lygis. Tardavosi asmeniškai, važiuodavo į namus gamyklos delegacija su gėlėmis ir tortu. Paskui, aišku, apiformindavo per biurą. Nei Jakubauskas, nei aš negalėdavom pastumti Baltušio: „Reikia, važiuok, žmonės nori.“ Turėdavo patys organizatoriai susišnekėti.

R. K.: O kurie dar rašytojai, be Mieželaičio, Baltušio, buvo aukščiausiai kotiruojami?

P. V.: Šitie ir buvo. Dar – Justinas Marcinkevičius, Alfonsas Bieliauskas, Algimantas Baltakis, Alfonsas Maldonis, Vytautas Petkevičius, Vytautas Bubnys, Algirdas Pocius, Mykolas Sluckis, Jonas Mikeliniskas, Jonas Avyžius. Avyžius buvo vienas iš rečiau važinėjančių, nes daug rašydavo, nelabai mėgdavo susitikinėti. Dabar net galvoju, ar jis prie manęs Kaune dalyvavo kokiam nors vakare, ar ne. Poetams būdavo truputėlį lengviau. Vykdavo autoriniai vakarai Kauno profsajungų rūmuose. Atsimenu puikų Maldonio autorinį vakarą su aktoriais, su kritiku. Ričardas Pakalniškis važinėdavo su kai kuriais žymesniais poetais. Tai buvo 1975-ieji, 1976-ieji, 1977-ųjų metų pradžia.

R. K.: O kokių rašytojų labiausiai pageidavote, prašydavote pakviesti gamyklos, organizacijos?

P. V.: Labiausiai pageidaujamas buvo Juozas Baltušis. Jis buvo ir valdžios žmogus, mokėdavo pakalbėti – patikdavo publikai. Jis labiau mėgdavo susitikimus kaime, ne mieste. Kaune susitikimų su juo gal ir buvo kartą kitą. Kaip sakiau, su juo tardavomės ne mes, o patys organizatoriai. Buvo keli garsūs jau minėti rašytojai, kurių dažniausiai pageidavote. O jei organizatoriai konkrečiai neįvardydavo, siūlydavome jiems tuos, kurie labiausiai mėgdavo tokius susitikimus, pavyzdžiui, Joną Jakštą ar Gediminą Astrauską. Žmonės norėdavo pasikviesti tuos rašytojus, kuriuos matydavo per televizorių, kurių knygas skaitydavo.

R. K.: Ar būdavo tokių rašytojų, kurie nenorėdavo važiuoti maištaudami, rodydami, kad jiems oficialus literatūrinis gyvenimas nepriimtinas? Aš protokoluose esu skaitęs nusiskundimų, kad kai kurie rašytojai ateidavo išgėrę, kad nereikėtų dalyvauti?

P. V.: Mes tiesiog žinodavome, kurie rašytojai nenori važiuoti – atsisako, turi atseit kažkokių pasiteisinimų. Nelabai paskui juos ir kviesdavome. Įmonių ar gamyklų profsajungų žmonės pažindavo vieni kitus. Jeigu kuris nors rašytojas patikdavo vieniems, tai ir kiti prašydavo jį pakviesti.

R. K.: Ar prisimenat, kas atsisakinėdavo, nenorėdavo važiuoti?

P. V.: Iš kauniečių – Raimundas Samulevičius, jis truputėlį kitaip į visa tai žiūrėjo. Juozas Grušas buvo namisėda, mažai bendraudavo su rašytojais,

labiau su teatro žmonėmis. Jo amžius ir klasiko vardas leido ignoruoti mūsų organizuojamus vakarus. Kiti, aišku, pažadėdavo ir neatvykdavo. Visada reikėdavo turėti rezervą jaunų rašytojų, kad būtų galima kuo staiga pakeisti. O iš Vilniaus – nežinau. Dabar tiesiog man neateina į galvą, kad ką nors būčiau įkyriai kvietęs ir kad būtų atsisakinėjęs.

R. K.: Dar viename protokole esu skaitęs, kad kažkas (dabar neprisimenu konkrečiai) dėl tų renginių priekaištaudavo – neva kai kurie rašytojai ateina netinkamai apsirengę ar nemoka savo eilėraščių atmintinai. Pagalvoju, negi būdavo tokių reikalavimų? Poetai turbūt nelabai mokėjo savo eilėraščių atmintinai?

P. V.: Nemokėjo. Prisimenu tokį nesusipratimą Mokytojų namuose Kaune. Buvo pakviestas Jonas Strielkūnas ir dar kažkas. Mokytojų namų organizatorė po vakaro man sako: „Draugas Strielkūnas atėjo išgėręs, nepasiruošęs. Mes skųsim, pranešim Rašytojų sąjungai.“ O aš sakau: „Viskas buvo gerai.“ Man atkerta: „Jis kažką skaitė, nesupratom.“ Kai kas įsivaizdavo, kad rašytojas turi kalbėti kaip diktorius, mokėti atmintinai savo programą nuo a iki ž, būti energingai nusiteikęs, reprezentatyviai apsirengęs. Sakau: „Strielkūnas – puikus poetas, tokia jo skaitymo maniera.“ Jeigu Joną atsimenat, žinote, kad jis šį tą nelabai aiškiai, be ypatingos intonacijos paskaitydavo, pašnekėdavo tarsi pats sau, bet vis tiek tai buvo didelė asmenybė. Tokių nesusipratimų turbūt pasitaikydavo ir daugiau. Tiesą sakant, kai kurie rašytojai prieš vakarą kokią taurelę padarydavo, kad būtų šnekesni. Kiti gal ir padaugindavo. Prisiminiau dar tokį anekdotą. Su Kybartu ir Žukausku nuėjom į „Tulpę“ (buvo tokia garsi kavinė Kaune) papietauti, užsisakėm po šimtą gramų. Staiga Žukauskui *zacharašelo*: „Dar išgerkim!“ Mes su Kybartu: „Dabar tik po vieną. Daugiau negalima. Po vakaro – kiek norėsim.“ Žukauskas nuliūdo, patylėjo ir sako: „Būsim pamažinę. Ar jums taip neatrodo, vyrai?“ Taigi ne padauginom, bet pamažinom.

Iš aktorių man labiausiai imponavo Laimonas Noreika: draugiškas, visada pasitempęs, su kostiumu, susikaupęs, galantiškas, gerbiantis klausytojus, norintis, kad jį suprastų. Turėdavo bent kelias programas. Jeigu siauresnė auditorija, atvažiuodavo vienas, paskaitydavo, pakalbėdavo. Mėgdavo ir mokinius, rasdavo ir jiems ką padeklamuoti.

R. K.: Kokie dar momentai iš bendravimo su rašytojais įsiminė?

P. V.: Man tokie vakarai būdavo įdomūs, kadangi aš pats – rašto žmogus. Rašytojai paskaitydavo savo kūrinių, papasakodavo, ką jie daro, ką rašo,

kartais pažerdavo linksmesnių epizodų iš savo gyvenimo. Jie atsiskleisdavo ir kaip žmonės, ir kaip rašytojai. Pasisėdėjimai po to būdavo visai smagūs. Rašytojai atvažiuodavo, kai dar būdavo šviesu. Aišku, po to – laikas grįžti namo. Ilgai neužsibūdavo. Nereikia manyti, kad Kaune būdavo, kaip kolūkiuose, – ten sėdėdavo tiek, kiek norėdavo. Gal ir nakvoti likdavo. Būdavo, kokią valandą pasėdim. Su kai kuriais susidraugavom, jaučiausi esąs savas.

Už visą Grožinės propagandos biurą, man atrodo, buvo atsakingi Aleksas Baltrūnas ir Vytautas Rudokas. Jie kuruodavo šitą sritį. Retkarčiais kviesdavosi Jakubauską, kai kada ir mane.

R. K.: Ar Jakubauskas buvo direktorius?

P. V.: Taip, jis – direktorius. Buvo dar jo pavaduotoja Nijolė Kliukaitė. Paskui atėjo Ona Mickevičiūtė (ji dabar irgi šmėžuoja, kažką parašo). Vėliau – Janina Rutkauskienė. Aš prie jos turbūt dar keletą mėnesių dirbau. Regis, 1990-ais metais vėl buvo grįžta prie klubo, nes Kaune nebeliko tokio etato. Vidmantas Kiaušas dirbo instruktoriumi nuo 1977-ųjų – iki pabaigos.

R. K.: Kaip pasakojat, iš organizatorių, iš vakaro klausytojų esat gavę įvairių nusiskundimų. O ar teko išgirsti priekaištų iš valdžios institucijų? Aš įsivaizduoju, kad tuose vakaruose rašytojai leisdavo sau ir laisviau pakalbėti, ir daugiau pasakyti, nes knygas cenzūruodavo, o tų vakarų – tarsi ir ne, nors gal kas ir bandė?

P. V.: Aišku, rašytojai, ypač humoristai, ir pasakydavo, ir pakalbėdavo, ir truputį patraukdavo per dantį. Ypač tarybinį Kauną. Mūsų mieste buvo šiek tiek laisvesni žmonės, lietuviška publika, inteligentai, jie suprasdavo tuos dalykus – tą ezopinę kalbą. Rašytojai kai ko negalėdavo išspausdinti, bet paskaityti galėdavo. Ši tą pasakydavo tarp žodžių. Kartais dalyvaudavo partijos sekretoriai ir profsajungos žmonės, tačiau bent man neraportuotavo, kad nugirdo ką nors antitarybiško, neleistino. Bet gal skambindavo tiesiai į Rašytojų sąjungą? Arba savo tiesioginei valdžiai?

Aš pats turėjau nesusipratimų Medicinos institute. Mudu su Gintaru Patacku ten buvome pakviesti kaip jaunieji rašytojai. Kalba pasisuko apie knygų leidybą. Prasitariau, kad K. Požėlos spaustuvėje Kaune stovi prastos, senos, prieškarinės spausdinimo mašinos, kad sunkiai vyksta spausdinimo darbai. O ten viena studentė buvo, regis, KGB majoro dukra. Parėjusi namo pasigyrė: „Buvo susitikimas su Patacku ir Venclovu.“ O tada Tomas Venclova buvo žinomas kaip disidentas, Helsinkio grupės narys. Tėvas ėmė klausinėti: „Koks čia Venclova, ką jis sakė?“ Ta: „Kalbėjo apie

leidybinę bazę, kad ji prasta.“ Iš saugumo paskambino į partijos komitetą, Kauno skyriaus atsakingajam sekretoriui Vytautui Martinkui, į mano buvusią darbovietę – Medicinos institutą. Iš ten turėjo siųsti raštus, kad nesu joks priešas, kad pakalbėjau, nieko blogo neturėdamas omenyje. Rašytojai, rimtesni žmonės, turbūt žinodavo, ką ir kur galima šnekėti ir ko ne.

R. K.: Tai labai įdomu, galvojant apie tą laiką. Kaip reikėdavo atspėti tas situacijas, kas yra patikimesnis? Kaip atpažindavote, su kuo gali daugiau pašnekėti, su kuo – ne?

P. V.: Tarp rašytojų buvo takoskyra: vieni tarybiniai, kiti laisvesni žmonės. Su tarybiniais rašytojais nelabai galėdavai šnekėtis ar aiškintis. Laisvesnieji, tarkim, Saja, gana drąsiai pakalbėdavo net auditorijai. Dar nuo studijų universitete laikų žinojau, kad yra partijai ištikimi rašytojai, prie kurių nereikia nieko šnekėti; ir yra Marcelijus Martinaitis, Sigitas Geda, Juozas Aputis, Vladas Šimkus, Petras Dirgėla ir dar daug kitų, su kuriais galima daug ką svarstyti. Partijai išipareigojusių rašytojų ne tiek daug ir buvo. Iš kūrybos galėjai susidaryti nuomonę, iš žmogaus elgesio.

Anais laikais vykdavo galingi Rašytojų sąjungos suvažiavimai, kurie tęsdavosi dvi dienas. Su kelių eilių prezidiumu, kuriame sėdėdavo ne tik rašytojai, bet ir CK veikėjai, kartais net I sekretorius Petras Griškevičius. Svečiai iš Maskvos, Leningrado, Vidurinės Azijos. Iškilmingos kalbos, kas nors pasiūlydavo į garbės prezidiumą generalinį sekretorių draugą Leonidą Brežnevą. Per tuos suvažiavimus susėsdavome tam tikromis grupėmis: čia komunistai ir juos palaikantys, o čia disidentiškai nusiteikusiai. Pirmininko ataskaitoje, kurią turbūt rašydavo ir sekretoriai bei konsultantai, vieni būdavo pagiriami, kiti papeikiami, bet apie kiekvieną išleistą knygą galėjai išgirsti bent sakinį – nesvarbu, ar tu jaunas autorius, ar senas vilkas. Kartais ir aštriau būdavo pabarami tie, kurie nuklysdavo nuo generalinės partijos linijos, pasukdavo į formalistinius ieškojimus, nebematydavo liaudies kovos už komunizmą. Nesunkiai galėjai suprasti, kad toks rašytojas yra savas.

Įdomu, kad „Vagos“ leidykloje tos knygos būdavo redaguojamos, ypatingai kreipiant dėmesį į politinį atspalvį, jas šukuodavo ir tvirtindavo *Glavlit*as. Bet ir cenzoriai ne viską galėdavo: likdavo pati dvasia, ne tarybinė, nors pasiusk.

R. K.: Ar Jūs pats esat susidūręs su tais, kurie dirbo *Glavlite*?

P. V.: Dar studijuodami žinojome apie cenzūros egzistavimą, bet tik 1978-ais metais pradėjęs dirbi „Nemune“ sužinojau, kas tai yra. Vyriausiasis redaktorius Laimonas Inis parengtą eilinio numerio medžiagą turėdavo nešti *Gorlitui*, tai turbūt buvo *Glavlito* padalinys Kaune. *Gorlitas* buvo įsikūręs tame pačiame pastate, kaip ir „Nemunas“, ten darbavosi du neišvaizdūs žmogeliai, kurių neturėjo būti, bet kurie vis dėlto buvo. Regis, santykiai tarp „Nemuno“ ir *Gorlito* nebuvo konfliktiški. Kas cenzoriams užkliūdavo, tą redakcija be ginčų išimdavo. Didesnis baubas buvo CK, kuris retkarčiais kviesdavosi Laimoną Inį *ant kilimėlio*. Jeigu kuris nors autorius cenzoriams užkliūdavo, jo kūrybos skyriaus vedėjas Robertas Keturakis ilgesnį laiką nesiūlydavo vyriausiajam redaktoriui. Po kurio laiko vėl būdavo galima bandyti parodyti. Buvo toks laikotarpis, kai nebuvo galima spausdinti Vytauto Bložės kūrybos, nors jis mums atkakliai ją siūsdavo. Kažkas panašaus nutiko ir su Gintaro Patacko poema „Homero vaikai“, kurią „Nemunas“ pora metų žadėjo spausdinti, bet vis nespausdino. Galiausiai Patackas atsiėmė savo poemą ir pasiūlė „Pergalei“. Netrukus „Pergalė“ ją išspausdino. Ten turbūt šiek tiek kitaip buvo žiūrima į jaunus autorius ir jų eksperimentavimą.

R. K.: Man atrodo, kad tarp redakcijų visą laiką buvo visokių pykčių, vis tiek egzistavo nerašyta taisyklė: jeigu vienas žurnalas nespausdina, ir kiti turėtų taip elgtis.

P. V.: Manau, kad tai buvo ne ideologinio lygio nesutarimai. Būdavo toks sluoksnis literatų, kurie su tais pačiais kūriniiais eidavo iš vienos redakcijos į kitą. Aišku, dėl to kūrinių lygis nesikeisdavo. Jiems gal net susidarydavo įspūdis, kad redakcijos yra susitarusios ir jų nespausdina. Dažniausiai jų kūrinių lygis neatitikdavo minimalių reikalavimų. Kartais pasitaikydavo, kad tą kūrinį kita redakcija išspausdindavo. Tada autorius sakydavo: „Jūs manęs nespausdinate, o štai ten išspausdino.“ Bet tarp „Pergalės“ ir „Nemuno“ kokios nors priešpriešos tikrai nebuvo. „Nemunas“ buvo skirtas jaunimui, tad gal žemesnio lygio nei „Pergalė“, bet vis dėlto jame savo kūrinius publikuodavo ir garsiausi rašytojai. Grįžtam prie cenzūros. Manau, kad „Nemunui“ nuo cenzorių kliūdavo ne tiek dėl originaliosios literatūros, kiek dėl kitų dalykų – fotografijos, aktų, kai kurių straipsnių, kažkokių pastatų. Cenzoriai turėdavo žinoti, apie ką negalima rašyti, ko negalima rodyti. Turėdavo sąrašus pavardžių ir vietovių, kurių negalima minėti.

R. K.: Ar tas cenzūros taisyklės Jūs turėdavote redakcijoje?

P. V.: Kas jas mums duos?! Tuo metu Robertas Keturakis buvo Grožinės literatūros skyriaus vedėjas, aš – jo pagalbininkas, priimtas į redakciją ūkvedžio etatu. Skaitydavau prozą, žiūrėdavau meninio lygio – ar tinka spausdinti. Jei mano atrinktus kūrinius Robertas palaimindavo, jis pats nešdavo juos vyriausiajam redaktoriui. Kartą pasisiūliau iš žurnalo „Москва“ išversti porą šmaikščių, bet aštrių Tokarevos apsakymėlių. Keturakis suabejojo: „Ne, politiškai nepraeis.“ Sakau: „Maskva leidžia.“ Jis – man: „Maskva gali, o mes negalim.“ Gal jis ir žinojo, ką galima publikuoti, o ko ne.

Didžiausias, tankiausias tinklas buvo „Vagos“ leidykloje. Jei periodikoje pasirodydavo įtarimų kelianti publikacija, – dar pusė bėdos. Bet knygoje to negalėdavo būti. *Glavlito* cenzoriai labai griežtai žiūrėdavo, tikrindavo kiekvieną poezijos eilutę, ieškodavo paslėptų prasmų tarp žodžių, netoleruodavo dažno Dievo vardo minėjimo.

Vis dėlto buvo rašytojų, kurie nesuvokdavo, kad negalima visko rodyti, ką parašai. Ypač vyresniosios kartos. Prisimenu puikų prozininką, istorinių romanų autorių Joną Laučę, kuris XX amžiaus pabaigoje buvo Rašytojų sąjungos Kauno skyriaus žmogus. Parašęs romaną nunešė į „Vagos“ leidyklą, kūrinys tapo įkalčiu, įrodančiu antitarybinę rašytojo veiklą, ir taip Laučė dvejiems metams pakliuvo į kalėjimą.

R. K.: Ar Jūs asmeniškai nesusidūrėte su cenzūra dėl ideologinio pobūdžio taisyčių?

P. V.: Man prikišdavo kitus dalykus – liūdesį, pesimizmą. Perspėdavo, kad knyga nebūtų tokia juoda, – tai kartu apjuodina tarybinę tikrovę. Prašydavo kuri nors apsakymą pakeisti kitu. Ne dėl politinių, ideologinių dalykų, bet dėl to, kad jis per tamsus, per niūrus – reikia šviesesnių kūrinių. Mes maždaug žinojome, ko negalima rašyti, kas gali sukelti įtarimų, ir nerašėme. Juk dėl tokių dalykų galėdavo atsisakyti spausdinti knygą. Bet ir neliaupsinome tarybinės tikrovės, vienaip ar kitaip išvengdavome ideologinių reikalavimų. Jau pats rašymas apie bendražmogiškus dalykus buvo šiek tiek rezistensiškas. To meto ezopinę kalbą buvo galima suprasti arba ne. Skaitytojas, kuriam tatau buvo aktualu, be abejo, suprato. Kartais autoriai bandydavo cenzorių budrumą: o gal pavyks? Buvo rašytojų, kurie skaitydavo užsienio lietuvių spaudą, pagrindinę „Lietuvos katalikų bažnyčios kroniką“. Iš ten šis tas patekdavo ir į jų kūrybą. Tarkim, kaunietė poetė Aldona Elena Puišytė ne kartą yra sakiusi, kad „Vagos“ redaktoriams, o gal ir *Glavlito* cenzoriams vis užkliūva jos poezijos religiniai motyvai, Tėvynės suvokimas, visuomeninių temų ignoravimas.

R. K.: Ar jausdavote, kad skaitytojai Ezopo kalbą supranta? Ar buvo toks grįžtamasis ryšys?

P. V.: Manau, kad daugelis skaitytojų šią kalbą suprasdavo. Jau mūsų aptartuose vakaruose pastebėdavau, kaip žmonės suklūsta, jeigu rašytojas drąsiau pakalba arba paskaito nespausdintų kūrinių. Kauno publikai tatau buvo svarbu, galėjai justti jos pritarimą. Artėjant Sąjūdžio laikams, prasidėjo atviresni klausimai, patys žmonės išdrįsdavo pareikšti savo nuomonę. O praėjusio amžiaus aštuntajame dešimtmetyje tatau retai atsitikdavo. Į literatūros vakarus atėję žmonės suprasdavo, kad rašytojas negali pernelyg atvirai šnekėti. Intelligentai žinodavo, su kuo, apie ką šnekėtis darbo kolektyve, tarpusavyje, žinodavo, apie ką negalima viešai prabilti. Tad ir rašytojų neprovokuodavo.

R. K.: Bet vis tiek turbūt literatūra – ta sritis, kur, kad ir Ezopo kalba, bet buvo daugiausiai pasakoma?

P. V.: Taip. Buvo literatūra ir dar teatras. Kauno teatras, Jonas Jurašas, Juozo Glinskio „Grasos namai“, Juozo Grušo „Barbora Radvilaitė“, Kazio Sajos „Mamutų medžioklė“, „Šventežeris“ ir t. t. Teatre tiesiog be žodžių – scenografija, muzika, aktorių vaidyba – daug ką buvo galima pasakyti. Rodyti istorinius laikus, o kalbėti apie dabartį, intonuoti, akcentuoti tam tikrus posakius ar žodžius. Žinoma, ir literatūra teikė galimybių. Ypač humoristai išryškindavo tai, į ką, eilėraščių skaitydamas pats, gal nelabai atkreiptum dėmesį. O kai pats autorius ar aktoriai skaitydavo, jie tokių kąsnelių pamėtėdavo, akcentus sudėliodavo! Laisvesnė mintis, truputėlis nacionalinės dvasios, viena kita antirusiška detalė eilėraštyje arba epigrame klausytojus išjudindavo, suvirpindavo.

R. K.: Viename Rašytojų sąjungos partinės organizacijos susirinkimo protokole radau tokią pastabą. Ten pasakyta, kad kai kurie rašytojai iš jaunųjų patys savo iniciatyva, be klubo tarpininkavimo, organizuoja renginius – važiuoja, susitinka su skaitytojais. Štai Geda, Aputis važiuoja savarankiškai. Protokole pasakyta, kad taip negali būti. Ar Jūs prisimenat, kad be to biuro ar anksčiau be klubo rašytojai į renginius važiuotų savo iniciatyva?

P. V.: Nemanau, kad jie važiuodavo savo iniciatyva, tikriausiai juos kviesdavo.

R. K.: Ar juos kviesdavo tiesiogiai?

P. V.: Turbūt taip ir būdavo. Jei kolektyve susiburdavo žmonių grupelė, norinti pasikviesti įdomių, nepaklusnių valdžiai autorių, tai jį ir pasikviesdavo. Be Grožinės literatūros propagandos biuro tarpininkavimo. Rašytojai negaudavo honorarų, bet galėdavo nuoširdžiau, laisviau pakalbėti. Tie, kurie kviesdavosi Gedą, Aputį ar dar kurį nors rašytoją, iš jų, be abejo, laukdavo laisvesnės minties, tikresnių dalykų. Tokie vakarai tikriausiai skirdavosi nuo tų, kurie buvo oficialiai organizuojami, kuriuose sėdėdavo profsajunga, partsekretorius ir komjaunimo veikėjai. Bet, matyt, iš klausytojų tarpo atsirasdavo skundikų, kurie pranešdavo Rašytojų sąjungos valdžiai, kad kūrėjai kalba neleistinus dalykus.

R. K.: Jie ir kalbėjo po 1972-ų metų, gal 1973-iaisiais – po Kalantos susideginimo. Tada buvo vėl labai stipriai pradėta žiūrėti jaunimo auklėjimo – ką jaunimas daro, kuo užsiima, kad tokie reikalai vyksta?

Kada Jūs pradėjote vadovauti Kauno jaunųjų rašytojų sekcijai?

P. V.: Gal 1974-ų metų pabaigoje. Rašytojų sąjungos Kauno skyrių suformavo 1971-ais metais. Jame buvo gal devyni rašytojai, jį reikėjo sustiprinti, papildyti naujais nariais. Regis, 1972-ais metais įsikūrė jaunųjų rašytojų sekcija. Aišku, jai priklausė visokio amžiaus literatai, buvo ten ir vyresnių žmonių. Pirmasis sekcijos pirmininkas – Mykolas Karčiauskas. Kai kurie jaunųjų sekcijai priklausę literatai jau buvo išleidę po knygą. Netrukus juos priėmė į Rašytojų sąjungą. Sekcija visą laiką papildydavo Rašytojų sąjungos Kauno skyrių. Dauguma žmonių – atėję iš ten, tik vienas kitas iš kitur. Aš porą metų buvau tos sekcijos pirmininkas. Ką mes ten darydavom? Tuo metu Martinkus tada buvo atsakingasis sekretorius. Vykdamo bendri sąjungos ir sekcijos narių susirinkimai. Mes dalyvaudavome rašytojų renginiuose, o jie ateidavo pas mus pasižiūrėti, pasikalbėti, ką nors patarti. Valys Drazdauskas, Aleksandras Žirgulyš, Edvardas Viskanta, Raimundas Samulevičius, Aleksas Dabulskis, Robertas Keturakis, Mečys Rakauskas, Algimantas Mikuta, kuris, kaip literatūros konsultantas, buvo atsakingas už sekcijos veiklą. Į sekciją priimdavome rašančius žmones, kurie publikuodavosi periodikoje ir rengdavo knygą. Leisdavome jiems apšilti kojas kokį pusmetį ar metus. Vėliau jie turėdavo pateikti pluoštą kūrybos, mes gana reikliai ir rimtai ją svarstydavome. Aišku, svarbiausias kriterijus buvo meniškumo lygis. Jis turėjo būti tinkamas, ne rajoninis. Svarbu, kad neprisirinktų literatų, kurie metų metais zulina vis tą patį per tą patį. Kai buvau pirmininkas, sekcijos nariai buvo Gražina Cieškaitė, Vladas Baltuškevičius, Gintaras Patackas, Donaldas Kajokas, Ineza Janonytė, Marija Macijauskienė, Rimantas Marčėnas, Petras

Palilionis, Markas Zingeris, Bronius Dovydaitis ir kiti. Apie 20 žmonių. Sekcijos nariai anksčiau ar vėliau tapdavo tikrais rašytojais. Būdavo tokia problema – labai sunkiai leidžiamos pirmosios knygos. Tarkim, Cieškaitė buvo parengusi stiprią knygą, bet tik po kelerių metų ją išleido. Taip vargo ir Baltuškevičius, Patackas, nes lemdavo ne tikrai meninis lygis, bet ir pati autoriaus asmenybė – koks jis yra. Ar jis socialus, ar nedaro ko nors įtartino. Būdavo taip. Svarsto sekcija, palankiai įvertina, literatūros konsultantas rašo rekomendaciją Pirmųjų knygų komisijai. Komisijos nariai skaito, nagrinėja, aptaria rankraštį ir nusprendžia, ką leisti ir ko neleisti. Ši komisija buvo prie „Vagos“ leidyklos, į ją įėjo ir Rašytojų sąjungos literatūros konsultantai. Vertindavo ne tik meniškumą, bet ir žiūrėdavo, kurie autoriai ne tokie pasišiaušę, kiek jų kūrinuose esama tarybinės tikrovės. Tuos greičiau išleisdavo. O vadinamųjų modernistų, kuriems politika visai nerūpėjo ir kurie savo dvasinių ar poezijos reikalų labiau žiūrėjo, knygos dažniausiai įstrigdavo.

Sekcijos tam ir buvo kuriamos, kad jaunieji rašytojai išmoktų patys save vertinti, išsiugdytų gebėjimų kalbėti apie kolegų kūrinius, kad, paskaite rankraštį, galėtų pasakyti, ko jis vertas. Kartais autoriai pateikdavo tokių rankraščių, kurių nerekomenduodavome leisti knygą. „Knygos dar nėra, – sakydavome, – reikia dar rimtai padirbėti. Spausdinkis periodikoje, bręsk.“ Toks būdavo pirmasis krikštas. Sekcijoje buvo literatų, kurie turėjo išleidę dvi tris knygas, bet jų nepriimdavo į Rašytojų sąjungą dėl asmeninių savybių. Tarkim, Patackas ir Baltuškevičius, kai juos priėmė į Rašytojų sąjungą, jau buvo išleidę po tris knygas. Būdavo kreipiamas dėmesys į socialinę asmenybės brandumą, į psichologinius nukrypimus. Be to, Rašytojų sąjungos valdyba buvo baisinga – apie penkiasdešimt žmonių. Reikėdavo surinkti du trečdalius balsų. Prieš tai kandidatūrą tvirtindavo naujų narių priėmimo komisija, pirmiausia reikėdavo įveikti jos barjerą. Jeigu šiai komisijai užkliūdavo jaunojo rašytojo kūryba, o ypač kai kurie būdo bruožai, jo priėmimas į Rašytojų sąjungą būdavo atidedamas neribotam laikui. Ir niekam jis negalėdavo pasiskųsti, nelabai kas jį užtardavo. Į komisiją įeidavo Rašytojų sąjungos sekretoriai, pirmininko pavaduotojas, gal ir kiti.

R. K.: Ar jie turėdavo tam tikrų signalų apie stojantį žmogų?

P. V.: Jie pažinodavo kandidatus arba pasidomėdavo, koks jis žmogus, kuo yra išgarsėjęs, gaudavo žinių iš kitų. Tarkim, tas pats Patackas. Jo brolis buvo suimtas, šeima sekama – KGB akiraty. Dėl to ir Gintaras buvo ilgai nepriimamas į Rašytojų sąjungą. Be to, jis dar išgėręs patriukšmavo Rašytojų sąjungos kavinėje, – prisidėjo išorinė priežastis, buvo kuo jį

kaltinti. Bet, žinoma, svarbiau buvo giluminė priežastis – jis politiškai nepatikimas, blogas tarybinis pilietis.

Tokią jaunųjų rašytojų sekciją turėjo ir Vilnius, ir Klaipėda. Tuo metu Klaipėdoje šios sekcijos pirmininkas buvo Rimantas Černiauskas, Vilniuje – Alfredas Guščius.

R. K.: Ar kelias į pirmąją knygą ėjo tiktai per tą jaunųjų rašytojų sekciją?

P. V.: Iš esmės ėjo per sekciją. Jos rekomendacija buvo gana svarbi. Žinoma, galėjai rankraštį pateikti tiesiai „Vagai“. Bet tokių drašulių ne tiek daug atsirasdavo. Jeigu „Vagos“ žmonės, perskaitę knygą, matydavo, kad ten kas nors gera, sakydavo: „Eik į savo zonos sekciją ir tarkis su tais žmonėmis. Jie kartu su literatūros konsultantu padės parengti knygą.“ Toks buvo procesas. Kaune buvo vienas literatūros konsultantas ir du ar trys – Vilniuje. Tuo metu Rašytojų sąjungos administracijoje dirbo daug žmonių: pirmininkas, pavaduotojas, sekretoriai, konsultantai. Žinau, kad Marcelijus Martinaitis, o dar anksčiau Eugenijus Matuzevičius buvo poezijos, Jonas Mikelinckas, Raimondas Kašauskas – prozos konsultantai. Parašęs keletą apsakymų, pirmiausia spausdindavai periodikoje, paskui eidavai pas konsultantą, kad jis pasižiūrėtų, kaip jam tavo kūryba atrodo. Į jaunus literatus buvo atkreipiamas dėmesys nuo pat pirmųjų jų publikacijų. Tokių žmonių nebūdavo daug, tad juos neakivaizdžiai ar kitokiu būdu pažinodavo Rašytojų sąjungos vadovybė. Kol jie išleisdavo pirmąsias knygas, artimiau susipažindavo.

R. K.: Ir su moksleiviais turbūt dirbdavo konsultantai, vykdavo konkursai?

P. V.: Būdavo rengiamas respublikinis konkursas. Ten irgi – komisija, kuri atsakinga už darbą su jaunaisiais. Mokyklose rašytojai susipažindavo su gabesniais moksleiviais; paskui – su aukštųjų mokyklų studentais. Vykdavo vadinamieji zonų seminarai, kurių metu konsultantai ir vyresnieji rašytojai aptardavo vietinių literatų kūrybą. Gerai įvertinti galėdavo prašytis į jaunųjų rašytojų sekciją.

R. K.: Ar priklausymas jaunųjų rašytojų sekcijai buvo formalus? Ar tai buvo statusas, ar kaip toks klubas?

P. V.: Tiktai devinto dešimtmečio pabaigoje Kauno jaunieji rašytojai turėjo pažymėjimus. Šiaip buvo statusas, galėjo vadinti jau ne literatu, o jaunuolu rašytoju. Organizacija buvo struktūralizuota: vykdavo ataskaitiniai – rinkiminiai susirinkimai, buvo renkamas pirmininkas, rašomi protokolai.

Dirbdamas grožinės literatūros propagandos biure, greta rašytojų į renginius kviesdavau sekcijai priklausančius jaunuosius rašytojus, jie gaudavo tam tikrą atlygį. Jeigu literatas nepriklausė sekcijai, negalėjau jo kviesti – jis buvo ne mano dispozicijoje. Žinoma, pats galėjo tartis savarankiškai. Taip gal kiti ir darydavo. Buvo tos sekcijos narių sąrašai, norint įstoti reikėjo rašyti prašymą, gauti rašytojų ir jaunųjų rašytojų rekomendacijas. Dauguma sekcijos narių vėliau tapo Rašytojų sąjungos nariais, leido knygas, dalyvavo literatūriniame gyvenime. Gal buvo tik vienas kitas, kuris neišleido arba išleido vieną knygą ir dingo. Patekti į Rašytojų sąjungą kito kelio beveik ir nebuvo.

R. K.: Kokia buvo sekcijos, susitikimų atmosfera?

P. V.: Bent tuo metu, kai buvau pirmininkas, sekcijoje atmosfera būdavo gana draugiška. Mano nuostata buvo tokia: „Reikia sakyti ne ką reikia, o ką galvoji.“ Aišku, neužgauliai, bet tiesiai pasakyti žmogui, kad jis pajautų, kokioje studijoje yra. Ar atitinka tam tikrą lygį, ar jam dar reikia rimtai padirbėti, kad galėtų įteikti rankraštį leidyklai. Pastabas bandydavome sakyti korektiškai, neižeidžiai. Kas gera, visi mokėdavome pasakyti. Bet reikėdavo pasakyti ir tai, kad dar nepasiektas lygis, kad kalba ne visai meniška ir pan. Kauno sekcijoje nebuvo protarybinių žmonių, kurie būtų labai ištikimi ideologijai ar bent vaidinantys ištikimus. Vilniaus sekcijoje, kiek žinau, jaunieji rašytojai buvo pasidaliję: vieni – toj, kiti – kitoj pusėj, treči neutralūs. Buvo tam tikri flangai.

R. K.: Pačioje jaunųjų sekcijoje?

P. V.: Taip, jaunųjų sekcijoje jau būdavo tokių, kurie rašydavo ideologija paremtus eilėraščius, recenzijose reikalavdavo socrealizmo. Tarkim, poetas Rimgaudas Graibus, kritikai Alfredas Guščius, Stasys Lipskis buvo žinomi kaip tarybiniai. Jiems lengviau sekėsi išsileisti pirmąsias knygas. O, tarkim, mūsiškiai Baltuškevičius arba Cieškaitė, kuriems ideologija buvo visai svetima, labai tolima, nes jie galvojo apie grynąją poeziją, meninį lygį, laukė metų metus. Porą kartų teko svečiuotis Vilniaus sekcijos ataskaitiniuose susirinkimuose, ten girdėjau kalbant apie ideologinę atsakomybę, apie tam tikrus reikalavimus, tad susidariau įspūdį, kad jaunieji rašytojai yra pasidaliję: vieni – į literatūros, kiti – į ideologijos pusę. Ta linija ėjo turbūt nuo senesnių laikų. Žurnalų redaktoriai žinodavo, kuris poetas ar fotografas gali atnešti kovingų eilėraščių ar nuotraukų su raudonomis vėliavomis viršeliui, kai artėdavo spalio revoliucinės metinės.

R. K.: Kiek realiai visi aukščiausios valdžios politikos nutarimai turėjo įtakos konkrečiam literatūriniam gyvenimui – redakcijoms, renginiams ar jaunųjų sekcijai?

P. V.: Jaunųjų sekcijai įtakos turbūt turėjo nedaug. Kaip jau sakiau, esu dalyvavęs ne viename ataskaitiniame – rinkiminiame Rašytojų sąjungos suvažiavime. Kai imdavo kalbėti ne apie kūrybą, o apie ideologinius dalykus, vieni rašytojai nuobodžiaudami ištvėrdavo, kiti nepastebimai „nusiplaudavo“. Šiaip jau spaudoje, ypač „Tiesoje“ ar „Komuniste“, buvo aštriai pasisakoma prieš modernizmą, formalistinius ieškojimus, indiferentiškumą, buvo agituojama rašyti apie tarybinę žmogų, jo siekius ir įsipareigojimus. Rašytojai buvo raginami skleisti paprastai liaudžiai komunistų partijos nutarimus, laikytis tam tikrų politinių nurodymų. Bet tik vienas kitas bandydavo taip rašyti, laikytis tų nurodymų: tie reikalavimai buvo fantastiniai, o kurti fantastinę literatūrą retas gebėjo. Aš tarp tų idėjiškai nusiteikusių rašytojų nelabai sukiodavausi, žymiai artimesni man būdavo laisvamaniai. Jų nuomonė buvo daugmaž tokia: „Tegu jie kalba, tegu reikalauja, o mes rašysim tai, kas mums reikalinga.“

Bet, tiesą sakant, visko būdavo, visko pasitaikydavo. Tiesiog įdomumo dėlei neseniai perskaičiau Mikelinsko romaną „Kur lygūs laukai“, išleistą 1981-ais metais. Nustebino, kad toks puikus psichologinės prozos kūrėjas šiame romane greta daugybės gražių dalykų įterpė ir partinės organizacijos, darbininkų, vargingųjų valstiečių veiklos epizodų. Už tą romaną Mikelinskas gavo LTSR valstybinę premiją. Vadinasi, norint susilaukti valdžios dėmesio, reikėjo štai tokių dalykų. Jeigu rašai apie smetoninį laikotarpį, negalima apsieiti be visuomeninės kritikos, reikia parodyti, kad veikė organizuoti komunistai. Dievai žino, gal visame valsčiuje ir buvo koks vienas kitas komunistų veikėjas. Vis tiek reikėjo pavaizduoti. Išvada liūdnoka: net toks autorius kaip Mikelinskas pakluso nurodymams iš viršaus – vadinasi, ta oficialioji nuomonė turėjo įtakos rašytojams.

R. K.: Tai turbūt priklauso dar ir nuo laiko?

P. V.: Pirmoji romano „Kur lygūs laukai“ dalis buvo išleista 1981-ais metais, dar gerokai iki Sąjūdžio. Prieš tai dėl idėjinio nebrandumo Mikelinskas buvo smarkiai išbartas už romaną „Už horizonto – laisvė.“ Ir, matyt, nutarė „pasitaisyti“.

R. K.: Turbūt ir Jūs pats patyrėte, kad buvo skirtingas žanrų svoris? Proza buvo dėmesingiau prižiūrima, labiau reikalaujama ideologinių dalykų. Poezijos sritis – laisvesnė, joje buvo galima daugiau padaryti.

P. V.: Taip. Žymiausius rašytojus, kurie rašė stambiosios prozos kūrinius, prižiūrėjo labiau. Pavyzdžiui, Avyžius irgi parašydavo visokių dalykų. Paskui kildavo triukšmas. Jo rankraščiai gulėdavo CK ir pas Lionginą Šepetį, ir netgi pas Petrą Griškevičių stalčiuje. Avyžius eidavo pas juos tiesiai. Jeigu gaudavo vizą, jo kūrinius išleisdavo. Kiti prozininkai apie tai irgi rašė, žinojo, ką rašo, – kad kūriniuose reikia ideologinių tarybinio laikotarpio detalių. Stambiuose epiniuose kūriniuose to reikėjo, kad skaitytojas būtų šiek tiek paveiktas. Kiti skaitydami išsigliaudydavo, kas jiems patikdavo arba atrodydavo įdomu. Suvokdavo, kad rašytojas parašė taip, kaip buvo reikalaujama. Nei labai smerkdavo, nei žavėdavosi. Tarkim, tokių ideologinių dalykų buvo Petkevičiaus, Bubnio, Zurbos kūriniuose. Taip jie turbūt užsitikrindavo, kad kūriniai bus atitinkamai įvertinti, bus išversti į rusų ir kitas kalbas. Tokius dalykus aptardavo „Tiesa“. Jeigu recenzija pasirodydavo „Tiesoj“ (dabar mums tie dienraščiai nieko nesako, o tada tai buvo oficiozas), arba jei kūrinys būdavo pagiriamas „Komuniste“, tai, vadinasi, apie jį galbūt perskaito ir aukščiausi komunistų partijos veikėjai ir susidaro atitinkamą nuomonę. Rašytoją jie faktiškai laikė ideologiniu darbuotoju, beveik prilyginamu nomenklatūrininkui, todėl reikėjo prižiūrėti, kad jis nenukryptų nuo partijos linijos, nepradėtų rašyti prieštaringų dalykų. Štai jeigu Aputis, Geda ar Martinaitis – kur nors į šalį, žinios apie tai suplaukdavo į Rašytojų sąjungos partinę organizaciją. Ten jų, žinoma, neglostydavo.

R. K.: Kaip vykdavo ta priežiūra? Anksčiau kalbėjome su Kęstučiu Nastopka. Jis sakė, kad ėjo į CK aiškinti, kodėl poetai nerašo revoliucinės lyrikos. Man tai buvo labai keista. Aš galvojau, kad tokių tiesioginių kontaktų beveik nebūdavo. Pasirodo, tokie susirinkimai vykdavo CK. Ar Jums teko eiti į CK dėl kokių nors reikalų?

P. V.: Aš buvau per mažas žmogus, kompartijai nepriklausiau. Ne, nekviesdavo mūsų, dirbdavo su Rašytojų sąjungos vadovais. Matyt, Nastopką kvietė ten kaip dėstytoją, kritiką, kad jis kiek paorientuotų studentus ir klaidžiojančius rašytojus. Jauniesiems kūrėjams būdavo rengiamos tokios darbo ir poilsio stovyklos, organizuojamos komjaunimo CK. Surinkdavo žmones iš įvairių kūrybinių organizacijų, išveždavo į kokią nors rajoną prie ežero dešimčiai dienų ar savaitei. Komjaunimas viską suorganizuodavo – palapinių miestelį, maitinimą, gyvenimą, visa kita. Ten atvažiuodavo skaityti pranešimų Lionginas Šepetys, buvęs kultūros ministras Jonas Bielinis, Juozas Baltušis, kaip Lietuvos Aukščiausios tarybos prezidiumo pirmininko pavaduotojas. Kiekvieną dieną reikėdavo

išklausyti kokį nors pranešimą. O ten visi pagiringi – snaudžia, knapso, šiaip taip ginasi nuo miego. Klausyti būdavo labai nuobodu ir liūdna. Atvažiuodavo Česlovas Juršėnas nušviesti tarptautinės padėties. Regis, jis tuo metu dirbo komunistų partijos CK instruktoriumi. Prisiminiau anekdotišką įvykį iš tų laikų. 1976-ą metų stovykloje buvau atsakingas už respublikos jaunuosius rašytojus. Atvažiuoja kultūros ministras ar jau CK sekretorius Šepetys, dar kažkas. Lydimi komjaunimo darbuotojų vaikštom po stovyklą, žiūrim, kaip įsikūrę jaunieji Lietuvos kūrėjai, lietutis lynoja truputį. Staiga Šepetys mato – guli Saulius Tomas Kondrotas po egle ir miega. Sako: „Kodėl tas žmogus miega, lietui lyjant, kas jam yra?“ Kažkam iš stovyklos organizatorių komjaunuolių liepė nueiti ir prikelti. Tas nulėkė patampyti. O Saulius Tomas kad pavarė rusiškais keiksmazodžiais. Net visko girdėjęs komjaunuolis atšoko į šalį. Palikom ten jį gulėti ir sapnuoti...

R. K.: Jūs labai sklandžiai pasakojate, gerai atsimenate, kas su kuo ir kaip veikė, kas už ką buvo atsakingas – visas grandis. Labai įdomu.

P. V.: Tie, kurie buvo arčiau valdžios, labiau susiję su Rašytojų sąjungos vadovybe, daugiau galėtų papasakoti.

R. K.: Ar Kaune buvo įsteigtas Rašytojų sąjungos skyrius, ar jaunųjų sekcija?

P. V.: Pirmiausia, kaip jau sakiau, 1971-ais metais įsteigtas Rašytojų sąjungos Kauno skyrius, šiek tiek vėliau jaunųjų rašytojų sekcija. Po karo Rašytojų sąjunga persikėlė iš Kauno į Vilnių, Kaune liko keli rašytojai. Ir tie patys per keletą metų buvo įkalinti, ištremti iš Lietuvos: Valys Drazdauskas, Kazys Jankauskas, Viktoras Katilius, Juozas Žlabys-Žengė. Jeigu neklystu, praėjusio amžiaus šeštame dešimtmetyje Kaune gyveno tik Juozas Grušas, Sofija Kymantaitė-Čiurlionienė ir jos dukra Danutė Čiurlionytė. Gal dar vienas kitas buvęs tarpukario rašytojas, bet niekur nesireiškiantis. Septintame dešimtmetyje buvo pradėta daugiau dėmesio skirti Kaunui. 1965-ais metais čia įvyko pirmasis Poezijos pavasaris, jo laureatu tapo Justinas Marcinkevičius. Įdomu, kad tai atsitiko ne Vilniuje, o Kaune. Sakoma, kad Kauno valdžia nepabijojo leisti susirinkti tokiai žmonių masei Palemone arba Dainų slėnyje. Kai susiburia keli tūkstančiai žmonių, gali visko atsitikti: o kas, jeigu jie pradės politikuoti? 1967-ais metais įkurtas „Nemuno“ žurnalas, kurio redakcijoje dirbo keletas rašytojų. Vėliau, regis, 1969-ais metais buvo įsteigtas Vilniaus universiteto Kauno vakarinis fakultetas su keturiomis humanitarinių mokslų specialybėmis,

pradėti ruošti lituanistai, iš kurių po kiek laiko vienas kitas tapo rašytoju.
Kauną pradėta humanitarizuoti.

R. K.: Dėkui.

Pokalbį parengė, įrašė, prozininką Petrą Venclovą kalbino Šiuolaikinės literatūros skyriaus mokslo darbuotojas dr. Rimantas Kmita.

Pokalbis įrašytas: 2013-10-15; iššifruotas ir užrašytas: 2013-12-08.

Pokalbis autorizuotas: 2014-01-24.

Pokalbio trukmė: 88 minutės ir 38 sekundės.

Pokalbį šifravo, užrašė dr. Neringa Markevičienė.